

Romano džaniben

časopis romistických studií | 2 | 2020

Romano džaniben

časopis romistických studií | 27. ročník | 2/2020

Na obálce:

Rosálie Dychová na školní fotografii, okolo roku 1940 |

Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Obsah

RECENZOVANÁ ČÁST

Michal Schuster

**„Jinak bychom tady nebyli.“ Příběh rodiny Dychovy z obce Hrušky
(okr. Břeclav)**

7

Renata Berkyová

**Žádosti o uznání holokaustu Romů a Sintů v Čechách.
Výsledky výzkumu žádostí o osvědčení podle zákona 255/1946 Sb.
u lidí vězněných v CT Lety**

55

Kristýna Hájková

**Hledání skulin v mocenské asymetrii: veřejná angažovanost na slovenském
venkově v intersekcionalní perspektivě**

91

Michael Beníšek

O původu Piurkova seznamu romských slov u Miklošiče

115

NERECENZOVANÁ ČÁST

Arne B. Mann

Kto boli obeť v Motyčkách?

129

Markéta Hajská

O trajo si t'al pestrívo / Život musí být pestrý. Vyprávění Viktora Salinase

141

Eva Kropiwnická

Baro pharo kamiben / Osudová láska a další ukázky z tvorby

165

Překročit mantinely normality a zaplnit prázdná místa (Renata Berkyová)

175

Vendula Fremlová

Bílá Místa

177

Ukázky z výstavy *Bílá Místa*

Romane Kale Panthera

Mifeš ukraden / přepis historie

191

Martin Zet

La Europakeri unija del duma romanes! / Evropská unie mluví romsky! 196

ARA ART, Divadlo Husa na provázku

Futuroma 199

Alica Heráková

Reflexe divadelního představení *Gadžové jdou do nebe* 201

RECENZE | ANOTACE

Kolektiv autorů:

Neviditelné múzeum / Invisible Museum / Nadikhuno muzeomos

(Anna Remešová) **207**

Huub van Baar, Angéla Kószé:

Roma and Their Struggle for Identity in Contemporary Europe

(Tomáš Reichel) **213**

Radek Vorlíček: *Jak se daří inkluzi u nás na Slovensku*

(Jurina Rusnáková) **217**

Recenze | Anotace

Kolektiv autorů

Neviditeľné múzeum / Invisible Museum / Nadikhuno muzeumos

/Anna Remešová

Huub van Baar, Angéla Kóczé

Roma and Their Struggle for Identity in Contemporary Europe

/Tomáš Reichel

Radek Vorlíček

Jak se daří inkluzi u nás a na Slovensku

/Jurina Rusnáková

Kolektiv autorů

Neviditelné múzeum / Invisible Museum / Nadikhuno muzeumos

Bratislava: tranzit.sk, 2019, 272 s., ISBN 978-80-972325-7-3

Muzea po celém světě procházejí zásadní proměnou. Po dlouhou dobu byly muzejní instituce kritizovány – zevnitř i zvenku, a to v souvislosti s vlnou tzv. institucionální kritiky, jež upozorňovala na financování provozu muzeí a galerií, na materiální vztahy, které ovlivňují, jak jsou artefakty a umělecká díla v jejich prostorách prezentována, na mocenské pozadí, které jedněm umožňuje a druhým upírá viditelnost. Stejně tak se ale z muzeí postupně stávají jedny z posledních ostrovů kritického myšlení, jsou to veřejně přístupné prostory, kde je možné sdílet, diskutovat, poznávat. Jsou také místy emancipace, kde se odehrává zápas o kulturní sebeurčení, proto je k nim směřována tak velká pozornost různých protestních hnutí (např. Decolonize This Place v USA nebo Fossil Free Culture v Holandsku).

Dokonce i tak konzervativní instituce, jako je ICOM – Mezinárodní rada muzeí, se pokouší na proměnu společenských podmínek reagovat novou definicí muzea. Nově by neměly muzejní instituce jen uchovávat a prezentovat své sbírky, ale měly by se stát „polyfonními místy demokratizace, inkluze, v nichž probíhá kritický dialog o minulosti a budoucnosti. Uznávají a řeší konflikty a výzvy současnosti, uchovávají artefakty a příklady pro blaho společnosti, chrání rozmanité vzpomínky pro budoucí generace a zaručují všem lidem stejná práva a rovný přístup k dědictví“ (Lehmannová 2020). Z tohoto návrhu na novou definici muzea, který lze najít na webových stránkách českého výboru ICOM, je patrné, že z muzeí se čím dál více stávají místa politického vyjednávání, než jen prostorem pro prezentaci objektů. Jako by již samotná reprezentace nestačila (Rodney 2020), naopak je třeba ji provázet s politickou a společenskou angažovaností.

Právě to jsou otázky, které si klade také publikace *Neviditelné múzeum / Invisible Museum / Nadikhuno muzeumos*, již vydalo bratislavské centrum tranzit.sk

v roce 2019 a jež se věnuje myšlence vzniku muzea romské kultury na Slovensku. Kniha úzce navazuje na výstavu, která se v tranzitu odehrála na přelomu let 2017 a 2018 a jež byla zastřešena projektem „Zbierky a prezentácie rómskej kultúry“ uspořádaném ve spolupráci s Goetheho institutem a kolektivem Spolka. Knihu a výstavu je dobré ale také vnímat s ohledem na další podobné akce a instituce – jako bylo například založení Evropského romského institutu pro umění a kulturu (ERIAC) v Berlíně v září 2017, otevření Knihovny Romafuturismo v pražské pobočce tranzit.cz na začátku roku 2018 nebo uspořádání výstavy *Vesmír je černý / O kosmos hino kalo* ve spolupráci Muzea romské kultury a Moravské galerie Brno (3. 11. 2017 – 28. 1. 2018). Umělecká scéna – ta lokální i mezinárodní – mívá často ve zvyku chytit se jednoho tématu, protáhnout jej výstavními institucemi, vydat pár článků a knih a pak se zase přesunout jinam. Takhle už institucemi proběhlo feministické či ekologické umění a skoro to vypadá, že se tomu tak stalo i v případě umění romského. Je proto na místě ohlédnout se zpět za diskuzemi, které se v souvislosti s jednotlivými akcemi odehrály, a prohlubovat je. A to především kvůli tomu, že v otázce stereotypně zobrazované či úplně absentující romské kultury ve veřejném prostoru se jedná především o problém na strukturální a institucionální úrovni. Publikace *Neviditelné múzeum* tak může v této diskuzi sehrávat podstatnou roli a je dobře, že přetrvává jako doklad výstavy, která je časově omezeným médiem.

Záměrem výstavy a celého projektu bylo položit si poměrně jednoduchou (a zároveň velmi komplikovanou) otázku: Jak by mohlo vypadat muzeum romské kultury na Slovensku? Celý projekt tak vychází z předpokladu, že na Slovensku chybí instituce, jež by systematicky sbírala a vystavovala artefakty romské kultury – podobně jako to dělá například Muzeum romské kultury v Brně. Na Slovensku sice existují instituce dokumentující romskou kulturu, jako je Múzeum kultúry Rómov na Slovensku, jež je součástí Slovenského národního múzea nebo Dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry v Prešově a Gemersko-malohontské múzeum v Rimavské Sobotě. I při součtu institucí, které se výhradně zabývají romskou kulturou, je ale patrné, že jich je poměrově k muzeím prezentujícím artefakty majoritní kultury stále velmi málo. Jen v České republice, kde bylo za rok 2019 evidováno 481 muzejních institucí přístupných veřejnosti a 326 památkových objektů s kulturním využitím, je jedno muzeum věnované romské kultuře, jeden památník holokaustu Romů a Sintů na Moravě (v Hodoníně u Kunštátu) a jeden plánovaný v Letech u Písku. Otázkou samozřejmě zůstává, do jaké míry je romská kultura zastoupena v místních malých muzeích, při návštěvě velkých národních institucí je ale zjevné, že příběh české kultury a národní identity je zcela určován hodnotami majority, které jsou pak bez výhrad přejímány vzdělávacími institucemi.

Součástí uměleckého projektu *Neviditelné múzeum* proto byl také konkrétní náčrt – tedy představa, jak by takové muzeum romské kultury na Slovensku

mohlo vypadat, již zhmotnil Oto Hudec v instalaci a do knihy ji překlopil ve formě stručných textových anotací s fotografiemi. Instalaci tvoří malé barevné nástěnky, které vypráví příběhy o původu Romů, o životních podmínkách, ale také zvycích či romských osobnostech. Kromě jiného do instalace také proniká kritika institucionalizovaného násilí (například ze strany policie) a chybějícího zastoupení představitelů romské menšiny v populární kultuře. To jsou všechno velmi aktuální témata, která v loňském roce nabyla na naléhavosti s hnutím Black Lives Matter a s nimiž se budou muset veřejné instituce vypořádat. Hudcovu instalaci doplňuje symbolický objekt připomínající dům – jakési stylizované obydlí postavené na provizorních nohách z poskládaných betonových kvádrů. Domek je natřen na červenou barvu a podobně jako malé barevné nástěnky působí „hravým“ dojmem. Dle všeho sehrává Hudcův projekt ústřední roli celé knihy i výstavy, což je škoda, protože instalace místo toho, aby ideu muzea romské kultury představila jako komplexní a sebekritické téma, tak ji spíše zabaluje do stereotypního a nenáročného barevného obalu, který signalizuje jakousi levnou hravost.

Po úvodu a představení Hudcova projektu následují rozhovory s pracovníky Dokumentačno-informačního centra rómskej kultúry pod Štátnou vedeckou knižnicou v Prešově a z Múzea kultúry Rómov na Slovensku, jež se nachází kousek od Martina. Zuzana Révészová z kolektivu Spolka klade dobré otázky, nezjednodušuje téma romské kultury, ani politické role institucí, které ji prezentují, v leccem radikálnější a přesnější je ale anketa slovenské umělkyně Emílie Rigové. A to i především kvůli tomu, že si je Rigová ze své pozice vizuální umělkyně vědoma výhod, které přináší provázání sebekritických metod současného umění a muzeologie, a zároveň připomíná původ muzea jako nacionální a koloniální instituce. Navzdory obecnosti odpovědí lze v anketě vysledovat jednu podstatnou linku – a to právě možnost narušit zažitou a konzervativní představu o muzeu. Muzeum romského umění či obecně romské kultury již totiž ze své vlastní podstaty – tedy především díky své živé roli v konkrétní komunitě nebo díky tomu, že pracuje s neustálenou povahou romské identity – uniká „muzeálnímu“ principu. Takové muzeum bude vždy v pohybu, vždy na hranici mezi dominantní a menšinovou kulturou, vždy bude tak trochu zpochybňovat kategorii kultury samotné (k problematice pojmu kultura viz například Herbert 1991). „Je veľmi ľahké skĺznuť do uchovávanía, čo je tendencia, ktorej by mala slúžiť každá inštitúcia. Múzeum by si malo uvedomovať, že kultúrny priemysel a kultúra muzeológie sa bude snažiť prevalcovať akúkoľvek subjektivitu, na ktorú narazí. Hrozí, že tento potenciálny priestor kontranaratívov sa stane domestikovaným, alebo bude čeliť zániku. Takže keď si uvedomujeme toto všetko, aj privilegované postavenie kultúry popri jej ťažkostiach, je dôležité nebrať žiadne rozhodovanie ako samozrejmosť“ (s. 106–107), říká srbská performerka a aktivistka Jelena Savic, jež právě pohyblivost takového konceptu romského muzea akcentuje ve své anketní odpovědi.

Výzva unikající kulturní identifikace zaznívá i v dalších esejích a rozhovorech

– ať už v textu o romské literatuře od romistek Renaty Berkyové a Karolíny Ryvolové, v rozhovoru s etnomuzikoložkou Janou Belišovou, nebo v eseji o reprezentaci Romů ve filmech od filmové teoretičky Andrey Pócsik. Všechny tři texty slouží jako velmi dobrý přehled o tom, co si pod pojmem romské literatury/hudby/filmu můžeme v našem regionu představit, ve zhutnělé formě doplňují bílá místa v dominantních kánonech. V prostoru, který je jednotlivým kulturním odvětvím dán, ale nedochází k hlubšímu zamyšlení nad nerovnostmi v kulturní reprezentaci a nad její nápravou. Zaznívá tak pouze návrh na vytvoření vlastní romské literární teorie od Renaty Berkyové a Karolíny Ryvolové nebo na doplňování míst v kulturní paměti skrze specifikum filmových obrazů a mediovaného vyprávění, jak o tom píše Andrea Pócsik. Obraz o romské kultuře je bohužel neúplný, chybí například dějiny vizuálního umění nebo divadla, a jen velmi málo se dozvíme o institucionálních podmínkách kulturní produkce. Výjimkou je stručná poznámka o Svazu Cikánů-Romů v eseji o romské literatuře, který se v rámci své činnosti kromě jiného zasazoval také o rozvoj literární tvorby Romů v romštině.

Publikace má nakročeno někde mezi populárně-naučnou a kulturně-historickou literaturou, jež čtenářům umožňuje v kondenzované podobě zhltnout základní okruhy týkající se reprezentace romské kultury a její některé konkrétní podoby, nesplní však požadavek literatury, jež by pomohla doplnit zapomenuté příběhy historie a kultury, to už udělaly jinak a lépe některé historické knihy, ani požadavek kriticko-teoretické platformy, která by rozvinula diskuzi o současné muzeologii s ohledem na romskou kulturu. Kniha *Neviditelné múzeum* možná dobře doplňuje umělecký projekt, který byl realizován v prostoru tranzit.sk, ale nedaří se jí otázky, které výstava načrtla, dále rozvinout. Jedním z takových směrů by mohlo být právě kritické muzejnictví, které pracuje reflexivně se svým vlastním postavením uvnitř daného politického systému. „Nejdříve musíme porozumět tomu, jak je poznání provázáno se systémem moci, abychom se jej mohli odnaučit,” parafrázuje v eseji o obrazu Romů v západním umění ředitelka centra ERIAC Tímea Junghaus argentinského postkoloniálního filozofa Waltera Mignolo (Junghaus 2017).

Proces *odnaučení* (angl. unlearning) je podstatným momentem, který přináší současná umělecká teorie a na němž se také ukazuje, jakým způsobem může současná umění dobře spolupracovat s historií, kulturní antropologií nebo politickou angažovaností. Teoretička Ariella Aïsha používá pojem *unlearning* v souvislosti s muzejními institucemi jako apel na zbavení se takových vnitřních struktur a kategorií institucí, které vytváří hierarchie mezi dominantními a menšinovými kulturami (Azoulay 2019). Azoulay místo pouhé reprezentace nabízí také analýzu moci, jež určuje, komu je viditelnost umožněna, a komu ne. Idea *Neviditelného múzea* je proto podstatným příspěvkem do diskuze o režimu vnímání a reprezentace romské kultury, protože poukazuje právě na nutnost

institucionální sítě, jež hraje v procesu emancipace klíčovou roli, na druhou stranu ale selhává ve vlastní sebereflexi a v tom, jak by takové „odnaučené“, demokratické a inkluzivní muzeum mohlo ve skutečnosti vypadat. Vypadá to, že to je proces, který je teprve před námi.

Anna Remešová¹

Literatura

- Azoulay, A. A. 2019. *Potential History. Unlearning Imperialism*. Londýn/New York: Verso.
- Herbert, Ch. 1991. *Culture and Anomie: Ethnographic Imagination in the Nineteenth Century*. Chicago: University of Chicago Press.
- Junghaus, T. 2017. Towards a New Art History. Dostupné z: <https://www.romarchive.eu/en/visual-arts/roma-in-art-history/towards-a-new-art-history/> [cit. 2020–11–04].
- Lehmannová, M. 2020. Definice Muzea. Dostupné z: <http://icom-czech.mini.icom.museum/icom/definice-muzea/> [cit. 2020–11–22]
- Rodney, S. 2020. Representation Alone Will Not Save Us. Dostupné z: <https://hyperallergic.com/609424/representation-alone-will-not-save-us/> [cit. 2020–11–04].

¹ Autorka je šéfredaktorkou online časopisu o výtvarném umění Artalk.cz. E-mail: anna.remesova@artalk.cz